

Esitlus NUTIKAS SURFAMINE – märkmed esinejale

1 Sissejuhatus

See on väga tore, et Sa lähed lastele rääkima mobiili- ja internetiturvalisusest!

Allpool on esitluse NUTIKAS SURFAMINE juhiseid ja peamised jutupunktid. Esitluses on 13 slaidi, mille ettekandmine võtab ligikaudu 60 minutit. Sihtgrupiks on lapsed vanuses 10-13. Esitluse väljatöötamisel on kasutatud Telia koostööpartnerite Lastekaitse Liidu ja Rootsi „Save the Children“ ning peamise ja kiusamisvastase organisatsiooni Friends abi.

Ettekanne on mõeldud esitamiseks avatud formaadis, st tegemist ei ole loenguga, vaid aktiivset osalust soosiva diskussiooniga, kus on palju küsimusi ja vilgas arutelu. Selle asemel, et lastele öelda, kuidas on õige teha, õpivad nad läbi kaasamõttlemise ning sobivad piirid saavad selgeks vestluse käigus. Samuti on oluline, et Telia töötajana tutvuksid sa skriptis olevate küsimustega, et olla valmis diskussiooni õiges suunas juhtima ning mõista, milline peab olema meie kui täiskasvanute seisukoht nendes küsimustes.

2 Materjalid ja ettevalmistus

Mõned näpunäited, mis aitavad ettekannet ette valmistada:

- Kui lähed kooli mitmekesi, lepi kolleegiga kokku, kes millest räägib.
- Vaata koos õpetajaga üle, millised on tehnilised võimalused *powerpoint'i* näitamiseks.
- Võta kaasa kahepoolne väljatrükk kokkuvõttest – see jagatakse pärast esitlust lastele ja õpetajale. Paberkandjal kokkuvõtte võtavad lapsed koju kaasa, et nende vanemad/hooldajad saaks selle sisu koos lastega arutada.
- Slaidid ei ole vaja välja trükkida. Siiski on soovitatav võtta esitlus kaasa mälupulgal või saata see enne ettekannet õpetajale – sel juhul ei jää ettekanne pidamata, kui su arvuti ei tööta või ei ühti kooli projektoriga.
- Varu kohalejõudmiseks piisavalt aega ja saabu varakult. Kui sul on võimalus klassi siseneda, tee enda olemine mugavaks ja pane kõik vajalik ettekandeks valmis (sh veendu, et projektor näitab ettekannet seinal).
- Aseta arvuti selliselt, et sa ei jääks slaidi vahetamise ajal ebamugavasse asendisse.
- Pea meeles, et mitte keegi ei tea esitluse sisu. Seega – keegi ei märka, kui sa midagi ära unustad.
- Kui keegi esitab küsimuse, millele sa vastust ei tea, ära muretse. Alati on parem öelda, et sa ei tea, kui anda vastus, mis ei pruugi olla õige. Lepi õpetajaga kokku, et kui mõned küsimused jäävad vastuseta, tegeleb tema nende küsimustega hiljem edasi.

- Palu õpetajalt, et tema vastutaks, et laste osalemine toimuks viisil, millest oleks kasu kogu rühmale. Samuti leppige kokku, millistes olukordades peaks õpetaja olema õpetajarollis aktiivne, sh olukorras, kus sina juhid diskussiooni.

3 Kuidas lastega rääkida?

- Veendu, et kõik lapsed saaks diskussioonis osaleda
- Väldi esitluse ajal jätkuküsimusi, mis puudutavad konkreetset olukorda või last. Selle asemel suuna vestus üldisemale tasemele.

Pea meelest – lastest võib avalikult jagamiseks pilti teha vaid nende vanemate loal. On hea, kui õpetaja saadaks sellekohase info eelnevalt lapsevanemate meililisti ja kui mõni vanem ei soovi et tema last pildistatakse, siis selle lapse jätame fotolt välja.

Võimalikud küsimused ja sobivad vastused

Q&A, ettevõttest:

- **"Te olete Teliast, te olete siin ainult selleks, et müüa"**
Olen siin selleks, et rääkida, kuidas netis targalt surfata!
- **"Te olete Teliast. Mu ruuter ei tööta"**
Seda on kahju kuulda. Loodame, et su vanemad võtavad Teliaga ühendust, et asi korda saada.
- **"Mu sõbral on Telia ja tema telefon muud ei tee kui piiksub.."**
See on hea näide – see võib viidata sellele, et telefoni kasutaja on vastanud tundmatule numbrile või e-kirjale. Räägime hiljem, mis siin ohtlik võib olla.

Q&A, laste enda vastused:

- **"Ma sain kettkirja, mis ütles, et mu perekond sureb, kui ma sellele ei vasta."**
See on päris kole lugu, aga ka hea näide sellest, kuidas keegi püüab internetis petta. Kui keegi saab sellise sisuga kirja, peaks ta kohe mõne täiskasvanuga sellest rääkima.

(Ära mine kaasa küsimise esitanud lapse jätkuküsimustega. Kui tundub, et laps tahab isiklikumat laadi küsimusi arutada, anna talle märku, et ta peaks sellest rääkima mõne teise täiskasvanuga pärast esitlust).

- **"Mulle saadeti libakiri – üks poiss ütles, et ta tuleb meie klassi ja küsis minu andmeid."**

Väga ebamugav olukord, aga ka hea näide küllatki tavalisest interneti ohust – inimene väidab end olevat keegi teine. Me räägime sellest lähemalt varsti.

- **”Üks riskidest on see, et pedofiil võtab ühendust, tahab saada pilte ja ähvardab, et kui sa sellest räägid, siis ta laseb su maha.”**

Jah, on olemas risk, et halbade kavatsustega isik võtab lastega ühendust ja sinu näite puhul soovib saada pilte. Samuti on üsna ootuspärane, et see isik oma ohvrit ähvardab. Kui sa puutud millegi sarnasega kokku, räägi mõne täiskasvanuga, isegi kui see isik on sind ähvardanud millegi jubedaga.

Q&A, õpilaste suhtumine:

- **”Ma tein Lasteabi telefonile tungakõne..”**

See on väga hea, et sul on Lasteabi number olemas. See on väga hea koht, kuhu probleemi korral helistada, aga kindlasti mitte tungakõnesid teha.

- **”Kas ma pean selle paberi kaasa võtma?”** (paber = vanematele mõeldud infoleht)

Jah, palun võta see paber koju kaasa, et saaksid selle ka oma vanematele anda.

- **“Mind see ei huvita”**

Välgi selle olukorra heaks tunnistamist... anna õpetajale teada, et laps(ed) oleks vaja korrale kutsuda.

4 Telia osalemine laste õiguste edendamisel (taustainfoks – hea teada)

Lapsed ja noored on Telia teenuste aktiivsed kasutajad. Äriettevõtetele mõeldud laste õiguste kaitse printsiipidega (<https://resourcecentre.savethechildren.net/library/childrens-rights-and-business-principles-crbp>) nõustudes oleme võtnud vastutuse lapsi ja nende vanemaid ning hooldajaid toetada ja kaitsta. Muuhulgas tegutseb Telia laste õiguste parandamisega ja võitleb laste seksuaalse väärkohtlemise vastu. Mõned konkreetset näited:

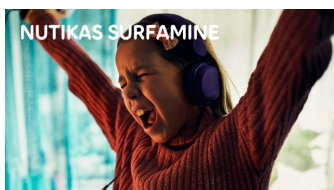
- Võitleme aktiivselt internetis levitatavate materjalide vastu, mille sisu viitab laste seksuaalsele väärkohtlemisele
- Pakume teenuseid, mis kaitsevad lapsi ja võimaldavad laste hooldajatel seada ajalisi piiranguid internetis surfamisele ning blokeerida ebasobiva sisuga veebilehed. See ei tähenda, et laps on pideva jälgimise all (ka lastel on õigus privaatsusele). Samuti ei asenda need teenused vanemate või hooldajate tähelepanu laste suhtes.
- Teeme koostööd partnerorganisatsioonidega (Lastekaitse Liit, Lasteabi, Kiusamisvaba Kool, Tartu Ülikooli Eetikakeskus, Salliv Kool, haridus- ja teadusministeerium laste netiturvalisuse ja küberkiusamise valdkondades)
- Telia on välja töötanud NUTIKA SURFAMISE programmi selleks, et rääkida lastega otse teemadel, mis käsitlevad turvalist käitumist internetis

Küsimuste korral võta ühendust Elo.Vork@telia.ee (Telia toetustegevuste juht)

5 Märkmed esinejale

Slide 1: NUTIKAS SURFAMINE

Tere!

Minu nimi on XX.

Ma töotan Telias, mis on üks mitmest mobiili, interneti ja TV teenuseid pakkuvatest ettevõttest Eestis. Telia tegeleb sellega, et nutitelefonide, arvutite ja tahvelarvutitega saaks internetti kasutada. Samuti saab meie kaudu helistada välismaale ja välismaalt siia ning vaadata televiisorit.

Me usume, et nii lastele kui täiskasvanutele on oluline, et meie teenused töötaks hästi, ja et inimesed kasutaks neid teenuseid rõõmuga ning et nende elu oleks parem tänu võimalusele teiste inimestega ühenduses olla..

Seetõttu soovime **täna rääkida internetiturvalisusest ja anda mõned soovitusel, kuidas netis turvaliselt surfata.**

See esitlus on valminud koostöös Lastekaitse Liiduga ja Rootsi organisatsiooniga Save the Children (Päästke Lapsed), mis tegutseb laste kaitsmise nimel.

Slide 2: Ägedad võimalused

Ülevaate saamiseks küsi lastelt:

- Kellel on oma mobiiltelefon või kellel on võimalik kasutada vanemate või teiste pereliikmete mobiili?

Pane tähele, et on oluline tunnustada ka neid, kellel mobiiltelefoni ei ole, et nad ei tunneks ennast kõrvalejäetuna. Näiteks palu neil vastata küsimustele headest ja halbadest saladustest (vt slaid 11). Tunnusta ka näidete abil, nt “see on hea, sest neil on palju rohkem aega teiste tegevuste jaoks”)

- Mis tegevusteks sa mobiili või arvutit kõige rohkem kasutad?

Palu lastel nimetada mõned äpid või mängud, mida nad kasutavad. Kirjuta need tahvlile, et tekitada neist ülevaatlik pilt.

Kaasamisharjutus:

Palu lastel arutada 3-4-liikmelistes rühmades 2-3 minuti jooksul:

1. **Mis on kõige paremad asjad, mida internetis saab teha?**
2. **Kas Sa oled teadlik internetis varitsevatest ohtudest?** Iga rühm võib kirjutada tahvlile 1-2 näidet.

Aruta tahvlile kirjutatud näiteid ja räägi, millest esitluse käigus lähemalt juttu tuleb. Märkus: Arutelu käigus ja tahvlile võib tekkida keerulisi teemasid/sõnu, nt ‘pedofiil’. Selgita nende sõnade tähendust. Võid alati klassijuhatajalt abi paluda.

Kokkuvõte:

Asjaolu, et internetis saab teiste inimestega suhelda, on üldiselt positiivne ja täiesti loomulik. **Internet on suurepärane koht** uute sõprade leidmiseks. Teisalt on aga oluline teada, et internetis on ka ohte. Näiteks võib keegi su konto üle võtta või su pilte näha, või siis tahab keegi halbade kavatsustega täiskasvanu lastega ühendust võtta.

Täna räägime me asjadest, mida on hea teada, et internetis riske maandada. Me ei jõua täna rääkida kaugeltki kõigest vajalikust, aga alguseks sellest piisab.

Slide 3: Targad lukud

TARGAD LUKUD

Aruta lastega:

- **Mida sa siin näed?**
Selgida, kui vaja: siin on erinevad telefoni lukustamise viisid. Telefoni saab lukustada: koodi, mustri, salasõna või sõrmejäljega.

- **Miks on telefoni lukustamine hea?**

Kui juhtud lukustatud telefoni kaotama, siis:

- kogu telefonis olev info on turvaliselt luku taga – keegi ei näe su pilte, sõnumeid, mängu jms;
- keegi ei saa sinu arvelt helistada või muul moel telefoniga su vanemate raha kulutada.

Selgita et:

- Salasõna ei tohi olla lihtsalt ära arvatav – salasõna/parool peab olema keeruline
- Mitte mingil juhul **ei tohi oma salasõna kellelegi teisele öelda**
- Erinevates kohtades peavad olema erinevad salasõnad
- Ära kirjuta salasõna paberile, mis on su telefoniga kaasas
- Sünnipäevade ja pereliikmete ning lemmikloomade nimed on Facebooki jm sotsiaalmeedia kaudu lihtsalt leitavad
- Sõna või nime teistpidi kirjutamine ei tee salasõna tugevamaks
- Salasõna, mille pikkus on vähem kui 8 tähemärki, on lihtne lahti murda
- Salasõnu peab teatud aja järel vahetama

Kaasav harjutus:

- Selgita, mida peab tegema. Kui oled nõus, tõsta põial üles, kui ei ole nõus, näita põial alla.
- Kõigepealt too üks näide, et kõik saaks aru: “Ma arvan, et mobiiltelefonis mängimine on lõbus”
- Palun lastel hääletada, kas järgnevad salasõnad on head (põial üles) või halvad (põial alla).
 - 123456 (halb)
 - 11111111 (halb)
 - 7983QPOS+ (hea)
 - Suvi (halb)
 - Headaega (halb)
 - Saladus (halb)
 - Piilupartdonald (halb)
 - RRaberw99 (hea)
 - salasõna (halb)
 - sinu lemmiklooma nimi (halb)

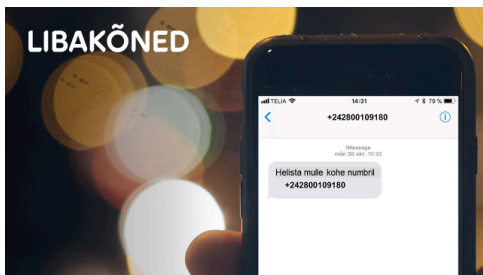
Aruta, milline telefonis või arvutis olev info on oluline/isiklik ja väärtuslik? Millist infot tuleks käsitleda salajasena – mida ei tohiks nt sotsiaalmeedias jagada? Palu lastel tuua näiteid.

Tee kokkuvõtte ja too alljärgnev välja kui tundlik info:

- Oma pärisnimi
- Aadress
- Sõprade kontaktandmed
- Isiklikud fotod
- Salasõnad
- Asjad, mida sa avalikult ei näita, nt tahvlile kirja ei pane

Slide 4: Libakõned

Kaasav harjutus:

Palu lastel avaldada arvamust (pöial üles või mõnel juhul ka alla)

“Kui ma saan pildil näidatud sõnumi, siis”:

- Helistan kohe sõnumis olevale numbrile
- Kustutan sõnumi ära
- Küsin sõpradelt, kas nemad said ka sellise sõnumi
- Räägin oma vanematele sellest sõnumist

Selgita, et:

Tuleb olla ettevaatlik – see võib olla libasõnum/-kõne.

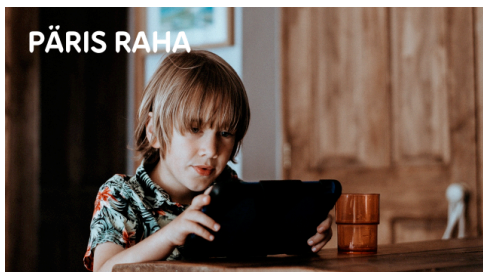
Sõnumi saatja võib tahta varastada sinu raha. See võib olla tasuline number ja sa võid kaotada palju raha. Näiteks võib kõne hind olla 3 eurot minuti eest. Seega võib see olla väga kallid. Samuti võid sellele numbrile helistades või sõnumile vastates alla tõmmata viiruse. Või siis võib sõnumile reageerimise tagajärjeks olla su telefonis oleva info varastamine või kahjustamine. Samuti võib sõnumile reageerides pahategijatele nähtavaks saada sinu kontaktide nimekiri ja ka neile saadetakse samasugune sõnum.

Seega – ära mitte kunagi vasta tundmatult numbrilt tulevatele kõnele või sõnumile!

Ära vasta tundmatutelt välismaa numbrilt tulevatele kõnedele või välismaa kõnedele, mida sa ei oota. Kui oled välismaa numbrilt saanud vastamata kõne, ära sellele vasta. Ära mitte mingil juhul helista tagasi võõrastele numbritele.

Slide 5: Päriskassa

Äppisestest ostudega (*in-app purchases*) tuleb olla ettevaatlik. Paljudes äppides saab äpi sees asju osta, st maksta pärisrahas ilma App Store'i või Google Play'sse minemata. **Tasuta mängudes on see väga levinud.**

Küsi lastelt, kas neil oleks selle kohta näiteid pakkuda.

Äppisene ost võib olla näiteks mängus lisaelu ostmise või liiga keerulise takistuse ületamine. Äpi arendaja jaoks on see võimalus tasuta alla laaditava rakendusega raha teenida.

Selgita et: üks äppisene ost maksab tavaliselt 1-100 eurot. **Äppisese ostu saab telefonides ja tahvlites ära keelata. Küsi täiskasvanult abi, kuidas seda teha.**

Slide 6: Pildista, tee video, jaga

Aruta lastega – kas sa jagad pilte vms?

Nüüd teeme läbi kaasava harjutuse piltide ja videote jagamisest internetis.

Pane tähele, et siin ei ole õiget ega vale lahendust – oluline on kaasa mõelda ja arutada, mis on oluline.

- Palu oma arvamust selgitada
- Pärast arutelu võib vabalt arvamust muuta (pöial üles või alla)

Küsimused

1. Enne pildi või video postitamist küsin alati sõpradelt luba.
2. Kui mu vanemad postitavad minult küsimata pildi, kus olen peal ka mina, siis kas minu arvates on see OK, ei ole OK või sõltub olukorrast?
3. Kas on OK, et Facebook ja Instagram ei küsi minu piltide kasutamiseks minult luba? Ma arvan, et see on hea / halb / ei halb ega hea / ei tea.

Selgita, et:

- On oluline, et kõik mõistaks, et piltide ja videote postitamine internetti on OK. Kuid postitatud sisu levib kiiresti ja seda on väga keeruline eemaldada. Too näide, kus pildist on tehtud *screenshot* ja seda teistes kohtades jagatud.
- Teised võivad kasutada sinu pilte viisil, mille peale sa ei ole tulnud. Nt Snapchatil on õigus:
 - Kasutada sinu pilte ilma sulle kompensatsiooni maksmata.
 - Salvestada sinu pilte, näidata neid või muuta neid, näiteks vahetades värve.
 - Müüa edasi kasutajate sisu, sest pildid on avalikud. Sama kehtib avaliku Instagrami konto puhul.

Seega:

- Küsi alati sõpradelt luba, kui postitad nendega seotud pilte või videoid.
- Mõtle selle peale, kas pilt on tore sinu jaoks või inimese jaoks, kes on pildil. Austa teisi.
- Ära tunne ebamugavust, kui soovid rääkida täiskasvanuga sellest, et nad küsiks sinult luba enne sinuga seotud sisu postitamist.

Selgita, et loata teise inimesega seotud pildi või muu sisu postitamine võib olla kuritegu. Näiteks kui kedagi on salaja duši all pildistatud ja seejärel on see pilt inimeselt küsimata internetti postitatud, on tegemist kuritööga, mille kohta võib politseile avalduse teha.

Slide 7: Ole ka internetis sõbralik

Sissejuhatus:

Sõprade puhul võivad pildid tekitada palju küsimusi. Kuidas peaks sõprade ja teistega internetis käituma?

Paljud tunnevad end internetis sõprades seas veidi kurvalt ja üksildasena. Päriselus ja internetis kehtivad ühed ja samad reeglid, seega tee kõik endast olenev, et teised ka internetis end hästi tunneks.

Arutle 3-4-liikmelistes rühmades, mis sind internetis kurvaks teeb ja millised oleks võimalikud viisid, kuidas seda muuta, st kuidas peaks internetis käituma.

Palu lastel kirjutada tahvlile kahes tulbas: Halb käitumine / Hea käitumine

Käi läbi alljärgnev ja täienda, kui midagi on puudu:

Halb käitumine:

- Teineteist sõimusõnadega kutsumine
- Teistele halbade hüüdnimede andmine
- Kuulujuttude levitamine
- End kellegi teisena esitamine
- Teise inimese kohta info levitamine, nt piltide jagamine või teise meeleolust rääkimine
- Teie inimese mängu või appi mittelubamine
- Ähvardamine
- Teise inimese filmimine ja video internetis jagamine temalt luba küsimata (või veel hullem, inimese keeldu arvesse võtmata)

Hea käitumine:

- Ole teiste suhtes sõbralik
- Kommenteeri ainult siis, kui sul on midagi head öelda
- Ole positiivne
- Mõtle hoolikalt järgi, enne kui fotosid ja sõnumeid postitad
- Eemalda vihkamist väljendavad kommentaarid (*et see ei muutuks tavaliseks*)
- Pane tähele, kui näed midagi halba
- Ära jaga alandavaid või solvavaid pilte/sisu
- Ära jaga pilte, mis võivad olla hirmutavad või teiste suhtes halvad (nt vägivaldse või seksuaalse sisuga pildid, pildid soospetsiifilistest kehaosadest vms).
- Luba teistel ühistest tegevustest osa võtta

Slide 8: Kes a oled?

Me rääkisime enne telefonide lukustamisest, et kaitsta oma vara – kontakte, sotsiaalmeedia kontosid, e-kirju, fotosid jne. Samuti rääkisime, et piltide jagamisel peab olema ettevaatlik.

Mis on veel oluline, mida tuleb tähele panna? Kas sa tead alati, kellega sa internetis suhtled? Kas inimese profiililt ja profiilil olev info vastavad tegelikkusele?

Internetis on nii hea kui halb see, et seal **saab igaüks olla keegi teine**. Hea on see näiteks siis, kui soovid internetis mängida kedagi teist, kes sa iga päev oled. Halb on see siis, kui täiskasvanu ütleb, et ta on laps või kui kurjad inimesed teesklevad head inimest, et teisi petta. Seega tuleb alati olla ettevaatlik inimestega, keda sa päriselus ei tunne.

Teisalt saab aga mõistagi internetist leida ka uusi tutvusi ja sõpru. Sellegipoolest peab olema ettevaatlik internetist leitud sõpradele info jagamisega, sest sa ei saa kunagi täiesti kindel olla, et sa tunnend neid läbi ja lõhki.

Kui sa tahad internetist leitud sõbraga päriselus kohtuda, **võta esimesele kohtumisele kaasa ka üks täiskasvanu**. Et näha, kes see inimene on ja kas ta on päriselt see, kes ta ütleb end olevat. Kui kõik läheb hästi, siis oled saanud uue pärisõbra, aga kui läheb halvasti, siis on sul kindlasti hea meel, et sa läksid kohtumisele koos täiskasvanuga, kes oskab olukorda lahendada.

Mõned näited olukorrast, kus keegi teeskleb end olevat keegi teine ja sa peaks olema eriti ettevaatlik:

Näide 1

Keegi võõras kirjutab sulle, et ta saab aidata suurendada sinu jälgijate arvu. Vastutasuks küsib ta infot või fotot, nt sinu kodust, kust oleks näha, kas su kodus on väärtuslikke esemeid. See info aitab kurjategijatel valida välja kodud, kust oleks midagi varastada.

Näide 2

Keegi teeskleb, et ta on kuulsus – nt *youtuber* ning soovib sinuga Instagramis sõbraks saada. Kahjuks on see ebatõenäoline olukord, pigem on selle inimese eesmärk sinult midagi saada.

Näide 3

Keegi ütleb, et ta töötab moeettevõttes, küsib ilusat pilti sinust ja hakkab rääkima, et ta võib sulle modellina tööd pakkuda. Seejärel küsib ta veel pilte, võib-olla ka vähemate riietega ja lõpuks võib asi minna erinevate ähvardusteni. On oluline meeles pidada, et SA VÕID ALATI ÕELDA EI, BLOKEERIDA ebameeldivad inimesi, ANDA AHISTAMISEST TEADA ja RÄÄKIDA TÄISKASVANUGA, keda sa usaldad. Tavaliselt kaob ahistaja kohe, kui näeb, et asjasse on kaasatud täiskasvanu.

Pea meeles, et sina ei ole MITTE KUNAGI süüdi, kui keegi ähvardab sind. ÄHWARDAMINE ON EBASEADUSLIK ja ähvarduse kohta tuleks teha politseile avaldus. Mitte kunagi ei ole liiga hilja olukorrast lahkuda või täiskasvanuga rääkida.

Mõnikord on väga keeruline aru saada, et keegi ei ole päriselt see, kes ta väidab end olevat. Mõni 25-aastane võib öelda, et ta on 12 ning rääkida ja profiilipildil välja näha nagu 12-aastane. Sa ei pruugi aru saada, et inimene enda kohta valetab, aga kui sa ei anna võõrastele infot ja ei tee seda, mida sa ei taha teha, siis ei saa ka midagi halba juhtuda.

Kaasav harjutus

- Loe ette järgnevad väited, et kaasata lapsi diskussiooni. Nõus = põial üles, ei ole nõus = põial all.
- **Internetis peab olema oma nime ja aadressi jagamisel ettevaatlik** [Meeldetuletus: *et sa ei saa päris kindel olla, kes see teine inimene on, ei tohi sa enda kohta käivat infot jagada, enne kui oled täiskasvanuga nõu pidanud*]
- **Kui ma räägin või kirjutan kellegagi internetis, siis ma võin alati kindel olla, et see isik on see, kes ta ütleb end olevat** [Meeldetuletus: *internetis võib inimene ennast kellekski teiseks valetada. See tähendab, et täiskasvanud inimene võib väita, et ta on laps ning pahatahtlikud inimesed võivad teeselda toredat inimest ja siis sind petta. Seega, alati peab olema ettevaatlik suheldes inimestega, kelle kohta sa kõike ei tea. Anna oma lähedasele täiskasvanule teada, kellega sa internetis suhtled*]
- **Kui ma kohtun internetisõbraga päriselul esimest korda, kutsun ühe täiskasvanu endaga kaasa.** [Meeldetuletus: *et sa ei saa päris kindel olla, kes kohtumisele ilmub, on hea, kui sul on täiskasvanu kaasas*).

Slide 9: Videovestlus

Kellel on veebikaamera või kes seda kasutab? Kuidas sa seda kasutad – kas sa teed mobiiliga videokõnesid? Kuidas ja miks?

Veebikaamerate kohta kehtib täpselt sama, millest me varem internetis suhtlemise kohta rääkisime. Tuleb olla ettevaatlik. Mõnikord palub ebaaus täiskasvanu sul veebikaamera sisse lülitada ja ütleb, et nende oma on katki. Ja siis näeb tema sind, kuid sina teda mitte. See tähendab, et teisel pool võib olla hoopis teine inimene, kui see, keda sa tema profiilipildi pealt näed.

- Otsusta koos oma vanematega, kuidas käituda, kui soovid kellegagi videovestlust pidada.

- Veendu, et mõlemad veebikaamerad töötaks, kui suhtled kellegagi, keda sa ei ole päriselus kohanud.

Slide 10 Kus sa oled?

Nii nagu sa ei tohiks võõraga jagada oma kodust aadressi, ei tohiks sa öelda ka oma asukohta.

Kui sul on asukoha määramine sisse lülitatud, siis võivad teised teada saada, kus sa oled. Nende hulgas võib olla inimesi, kellega sa ei soovi või ei tohiks kohtuda.

Seetõttu soovitame sul asukoha määramine välja lülitada kõikides rakendustes, kus sa asukoha määramist ei vaja.

On täiesti ebavajalik näidata kogu aeg oma 'sõpradele', kus sa parasjagu viibid.

Slide 11: Head saladused – Halvad saladused

Arutle lastega – kas sul on näiteid headest ja halvatest saladustest?

Head saladused on näiteks sünnipäevakingitus või salajane seenekoht – saladused, **mis teevad õnnelikuks**. Head saladust ei avalda sa kellelegi teisele.

Halvad saladused teevad sind kurvaks või toovad kaasa kõhuvalu. Halvast saladusest võib teistega rääkida, isegi kui keegi on sul keelanud seda teha. Õigemini, halvast saladusest peaks kindlasti rääkima.

Näited: kui keegi saab või kirjutab pahatahtliku kommentaari; kui sina või keegi teine on mängust välja jäetud; kui sa arvad, et see oli halb; keegi on teinud midagi ja ütles, et sa ei tohi mitte mingil juhul sellest

rääkida; kui sa nägid midagi hirmutavat internetis või said ähvardava kirja.

Need on asjad, mis teevad olemise halvaks ja neist tuleb täiskasvanutele rääkida – nemad oskavad sind aidata ja toetada selles olukorras.

Sa võid alati öelda EI, ka internetis. See kehtib ka erinevate väljakutsete kohta, mida su sõbrad sulle saadavad või siis on keegi 'netisõber' soovinud, et sa midagi teeks või ütleks, aga see mõte ei meeldi sulle.

Slide 12: Kui midagi juhtub

Kui internetis on juhtunud midagi, mis tundub raske, siis on oluline sellest kellelegi rääkida. Isegi, kui sa arvad, et see on sinu viga või et sa käitusid rumalalt. **Sa ei ole rumal!** Kõik teevad vigu ja vigu saab alati parandada.

Kõige olulisem ei olegi alati see, kellele täpselt asjast rääkida, **aga** kindlasti on vaja kellelegi rääkida. **Kui keegi on sundinud sind internetis tegema midagi, mis tundub raske, siis ei ole see mitte kunagi sinu süü, aga palun kindlasti räägi mõnele täiskasvanule, et ta saaks sind aidata. See on täiskasvanute roll.**

Räägi täiskasvanuga, keda sa usaldad, näiteks:

- Isa või ema
- Vanemad õed-vennad, sugulased
- Kooli psühholoog, õpetajad
- Treener

Kui midagi on juhtunud ja sa ei soovi rääkida kellegagi, keda sa lähedalt tunnend, võid alati pöörduda mõne abiorganisatsiooni poole, nt helistada Lasteabi telefonile 116 111 (liin on avatud 24/7). Helistamine on tasuta ja anonüümne kui oled noorem kui 18. Sealt saad nõu ja abi.

See number on kirjas ka paberil, mille saate pärast tänast tundi.

Slide 13: Nutikas surfamine: enne mõtle, siis tegutse

Palu lastel neljaliikmelistes rühmades arutada, mis on nutikas surfamine (2 minutit). Seejärel ütleb iga rühm ühe asja (teiste rühmade öeldut kordamata; see ei pruugi olla lihtne, aga nii saame rohkem näiteid).

Täienda, kui midagi jääb mainimata:

- Ära vali kasutajanime, mis on sinu pärisnime sarnane.
- Ära jaga fotosid, kontaktandmed või oma asukohta (GPS/asukoha täagimine) kellegagi, keda sa ei ole päriselus kohanud (sest mitte kõik ei ole internetis need, kes nad ütlevad end olevat).
- Räägi mõnele usaldusväärsele täiskasvanule, kellega sa internetis suhtled.
- Küsi täiskasvanult nõu, kui sa ei ole kindel, kes sinuga ühendust võtab.
- Ära kohtu internetist leitud tuttavaga päriselus üksi, kutsu alati keegi usaldusväärne täiskasvanu kaasa.

Kaasav lõpuharjutus (*esitlusjärgne otsene tagasiside lastelt*)

Ma õppisin täna midagi uut.

Ma arvan, et see tund oli kasulik.

Lõpetuseks küsi, kas on küsimusi. Avalda kindlasti tänu võimaluse eest see tund läbi viia. Jaga välja PDF-formaadis info „Targalt internetis“ kohta ja selgita, et see on mõeldud laste vanematele/hooldajatele. Materjalide seas on ka Lastabi telefoninumber 116 111.

Pane kirja laste ja õpetajate kommentaarid ning ettepanekud ning saada need e-postiga aadressile Elo.Vork@telia.ee

